

HARPUT VE ELAZIĞ'DA MÜZİK

Arş. Gör. İlhan AKDENİZ*

HARPUT TARİHİ

Tarih kaynakları Türklerin Anadolu'ya MÖ. 2000 yıllarından itibaren geldiklerini yazar. Fahrettin M. KIRZIOĞLU, bazı oğuz boylarının M.S. 4. ve 5. yüzyıllarda Doğu Anadolu'ya hakim olduklarını ve Harput'ta bir beylik kurduklarını Dede korkut destanlarına dayanarak söylenmektedir.

Nitekim M. 1084-1085'te Harput Çubuk Bey tarafından alınır. Oğuzlardan olan Çubuk oğulları M. 1113'e kadar Harput çevresinde hüküm sürerler. Bu tarihten sonra Harput Artuk oğullarının eline geçer. Artuk oğullarının oğuzların Kayı boyundan olduğunu Fuat Köprülü kayıd etmiştir. Artuk oğulları hakimiyeti 1234 yılına kadar devam eder. Bundan sonra Harput çevresi 14. yüzyıllarda bir ara İlhanlıların ve sonra Dulkadiroğullarının daha sonra Karakoyunluların ve Akkoyunluların elinde kalmış, bu sırada sürekli savaşlara sahne olmuştur. Harput Dulkadir oğulları ile Akkoyunlular arasında bir kaç defa el değiştirmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanında bir ara Osmanlı devletine bağlanmış. Ancak osmanlıya kesim bağlantısı Yavuz Sultan Selmin'in Çaldıran seferinden dönüşü sırasında 1515'den sonra olmuştur. Harput, M. 1085 yılından beri Türk hakimiyetindedir. 14. yüzyıllarda bir süre Moğolların (İlhanlıların) 16. yüzyılların başlarında kısa bir dönemde Sefavi'lerin hakimiyetine girmiş ise de bu Türk nüfusunu etkilememiştir. Harput'a hakim olan Çubukoğulları, Artukoğulları, Selçuklular, Dul kadiroğulları, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Osmanlı'lar Oğuzlar'dandırlar. M.Ö. 1071 yılında itibaren Harput ve çevresine Oğuz boyları gelip yerleşmişlerdir.¹

Burada Harput'un tarihinden bahsettikten sonra Harput Müziğine geçmeden önce, Harput şivesi hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Türkçe Uygur ve Oğuz lehçesi diye iki büyük kola ayrılır.

Uygur Lehçesi : Hakaniye (Kâşgar) lehçesi olarak devam etmiş, Kâşgar'lı Mahmut tarafından lügatı yazılmıştır.

Oğuz lehçesi iki kola ayrılır:

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bilimleri Bölümü Araştırma Görevlisi

¹ Yrd. Doç. Dr. Zülfü Güler; Harput Ağzı ;Elazığ 1992, S.3-4

1. Anadolu Lehçesi

2. Azeri Lehçesi

Harput'ta konuşulan Türkçe Anadolu lehçesine dahildir. Erzurum ve Diyarbakır'da konuşulan Türkçe'yle Harput'ta konuşulan Türkçe arasında şive bakımından oldukça mühim fark vardır. Bilhassa Erzurum'luların konuştuğu dil ve fiil Azeri lehçesine yakın olduğu halde Harput Batı-Türk lehçesini okşar. Diyarbakır Türkçesine arap tesiri karıştığından şive arasında bilhassa mensubiyet (i) leri, şeddeli ve imaleli kelimeler çok kullanılır. Harput şivesinde şedde ve imale yoktur. Ancak Harput şivesinde Azeri lehçesinin, hatta Çağatay lehçesinin tesiri ve izlerine rastlamak mümkündür.

Meselâ, bazı köylerde onlar yerine (olar), al yerine (aladur), gelir yerine (gelüptür) denilir.

Harput şivesinde Çağatay lehçesinin tesiri pek azdır. Fakat bu lehçeden kalma (soku) gibi kelimeler halâ Harput ve Elazığ'da kullanıla gelmektedir. Buna mukabil azeri lehçesinin tesiri batı lehçesine nazaran az ise de çağatay lehçesine nazaran daha fazla ve daha barizdir.

Meselâ: Azeriler (gibi) yerine (kimi) derler. Harput ve köylerinde de aynı şekilde kullanılır.

Örnek; Ay kimi kız...

Buna mukabil Azeriler (gelmiş, gitmiş) yerine (gelip, gidüp) dedikleri halde Harput civarında bu şekilde bir fiil tasrifine rastlanmaz. Halk dilinde söylenen bilmeceler ve manilerle, Azerbaycan'da söylenen bilmeceler ve maniler arasında benzerlik vardır. Ancak bu benzerliğin Azerbaycan şivesinin Harput veya Anadolu'ya tesiri, yahut o yer folklorunun, bu yer folklorüne menşe olduğu şeklinde hükme varılmaz. Bilâkis aksi hükmün daha fazla ihtimal dahilinde olması mümkün. Siyasi ve edebi tarih bu hükme varmayı haklı gösterir. Anadolu'daki Türk yerleşmesi ve kültür inkişafı tarih bakımından Azerbaycan'dan sonra değil bilakis öncedir. Çünkü Hurri Urartu'ları nazara almazsak dahi Harun Reşit zamanında Orta Asya'dan, Irak ve Anadolu'ya gelen Türk'leri düşünecek olursak bu hükme varmaya mecbur kalırız. Azerbaycan'la Harput şivesi arasında benzerliği bir kaç bilmece ve manilerle göstermek mümkündür.

Bilmece örneğimiz

1- Dağdan gelir dağ kimin, kolları budağ kimin egilir su içmeye bağırır oğlak kimin? (Dağ keçisi) için söylenen bu bilmece Harput'ta aynı şekilde söylenir.

Mani örneğimiz:

Harput'ta kesik mani:

Gülenaz Gülenaz

Bülbül eder güle naz

Azerbaycan'da mani:

Men aşıkam gülen az

Bülbül eyler güle naz

Gezdim hicran bağlarını Harap kalsın bu dünya
Ağlayan çok gülen az Ağlayan çok gülen az.

Bu kabil, birbirine benzer örnekler bulmak mümkün olduğu gibi kafiye ve mana bakımından birbiri ile hiç bir ilgisi olmayan yüzlerce mani ve (kesik mani) sıralamak mümkündür. Ancak, birbiriyile benzerliği olan deyiş ve duyuş farkları da nazara alındığında folklor ve kültür tesirini Anadolu'dan, Azerbeycan'a yayıldığına daha çok ihtimal vermek gerekir.

Biraz da Harput şivesinin fonetik hususiyeti üzerinde duralım;

Harput konuşması Doğu Anadolu'nun en kırık dilidir. Batı da İstanbul Doğu da Harput derler. Bu sözü bilhassa Diyarbakır, çermik ve palu halkı söylemektedir. Gerçekten de bu sözde isabet vardır. Nitekim Evliya Çelebi dahi Seyahat Namesinin (Harput)'a ayıt kısmında (Harputluların çok fasih konuştuğundan) bahseder. Aşağıda yapacağımız bir kaç kelime deyiş karşılaştırması da bu gerçeği teyit edecektir.

Meselâ; Bir çok yerlerde (değil), bazı yerlerde (degül) veya (devül) diye söylenen kelime Harput ve Elazığ'da (de'l), İstanbul'da ise (deyil) olarak teleffuz edilir. Harput teleffuzuna ait bir cümle: Ele del mi gakkos?

Meselâ; Gelmek mastarında (geliyormusun) sigasını Karadenizliler (geliymüsün) veya (celeymüsün), Aydınlılar (geliyomun), Kayserililer (geliyongü), Erzurumlular (gelirsenmi) veya (gelirmisen) şeklinde söyledikleri halde Harputlular (gelimisin)) diye teleffuz ederler.

Bu söyleyiş tarzında en kolayı ve en yatkını Harputtaki söyleyiş tarzıdır.

VOKALLER:

(A) harfi başta kapalı sonda açık söylenir. (Aná) bacı ve gardaş kelimelerinde olduğu gibi ... (e) harfi ise (başta) ve (sonda) ekseriyetle kapalı söylenir. Ancak bazı kelimelerde sonda açık söylendiği olur.

Meselâ; Sevecem, (ölem) gibi...

Birde (e) ile (i) arasında söylenen bir harf vardırki birçok kelimelerde kısa veya uzun olarak kullanılır.

Meselâ; El, eyi- ele,bele gibi kelimelerde kısa; (nedisin) gibi filerde uzun söylenir...

KONSONLAR: (Sesiz harfler):

Sessiz harflerde (k) kelimenin başında daima (g) olarak sonunda (ğ) veya (kh-hı) teleffuz edilir.

Meselâ; (yalnız) yerine, (yalavuz), (şimdi) yerine (şindi) (y) harfi sonda düşebilir.

Bugday yerine buğda denildiği gibi...

HARPUT AĞZINDA GÖRÜLEN BAZI HUSUSİYETLER

1- Ahenk kaidesine uygun olarak (kalın hece) ile başlayan söz yine kalın hece ile biter, hatta kelime yabancı olsa dahi (maraba), (haraba) kelimelerinde olduğu gibi...

2- Harput konuşmasında imâle yoktur. Ancak istisnai olarak yabancı kelimeler de (a) ile beraber gelen (ayın) ve (ha) harfleri yutarak bunun yerine imâle yapılır.

3- Diyarbakır, Bitlis, Siirt gibi... vilayetlerde olduğu halde Harput konuşmasında (şedde) yoktur. Ancak, (küllâh), zoppa, eşşek gibi bir kaç kelime müstesna...

4- Harput'ta ummumiyetle kelimeler ve fiilleri inceltme ve kısaltma fonotipi kulağa çarpar. Çekirdek yerine çegürdek, mahalle yerine mehle kilitli yerine kitli geleceğim yerine gelecem geliyormusun yerine gelimisin denilir.

5- Konuşmada ağız yaygın ve teleffuz sert olmadığı gibi gırtlaktan da (kh-hı) harfi bile damaktan teleffuz edilir².

Sonuç olarak Prof. Bahaddin Ögel bu konuda şu hükme varmıştır; Vokallerin söylenişinde hiç bir keskinlik ve tizliğin görülmediği; bilakis ağız oldukça kapalı olduğunu ses değerinin hançerden çok dudak ve damakla tayin edildiğini belirttikten sonra konsonların da aynı söyleyiş kaygısına uyarak sözleri her yerinde bir çınlamaya bağlı kaldıklarını yine aynı istekle oldukça önemli kısaltmara ve benzeşmelere uğradıklarını belirterek gerek vokal, gerek konson ve gerekse sözlerin bu olaylarını halkın teleffuz kolaylığına doğru gidişi konumuna bağlanmaktadır³.

Harput Müziğine Geçmeden Önce Harput Ahengi Hakkında Bilgi Vermek istiyoruz:

Harput çevresinde Anadolu'nun hiç bir bölgesinde olmayan Orta Asya'dan gelme en eski bestelere rastlandığı gibi, ayrıca bir makam tertibi vardır. Bu tertip "peşrev" sonra "Gazel" (ağır hava), arkasından ağır türküler, bu türkülerin şevki ile arada söylenen yüksek hava ve yüksek havanın ardından gelen oynak türküler yerli deyimle "şıkıldam" olmak üzere bir düzene bağlıdır.

Harput müziğinin Türk müziğini umumi tanımı içerisinde, herhangi bir sınıfa sokmak oldukça güçtür. Zira büyük bir çoğunluğu

² Fikret Memişoğlu. Harput Ahengi. İstanbul. 1966 s.171-175

³ Bahattin Ögel. Türk Kültür Tarihine Giriş.

güfte ve besteleri ile anonim olma özelliğini gösteren harput müziği, klasik Türk müziği sazları ile icra edildiğinde, halk müziği tanımlaması içerisinde ifade etmek mümkün olamamaktadır. Bu durumda Elazığ (Harput) türkülerini anonim olma özelliğinden dolayı klasik Türk müziği sınıfında; eserlerin içerisinde kullanılan enstrümanlar ve eserlerin makam yapısı itibarıyla da halk müziği sınıfında göstermek oldukça zordur. Bu özelliklerinden dolayı Harput müziğini sanat müziği ile Halk müziği usüllerine bünyesinde taşıyan, anonim olma özelliğine karşılık kimi eserlerde bestekârı ve şairi bilinen makam tertibine sahip olan divan ve halk edebiyatı zevkinin bir arada olduğu “nev-i şahsına münhasır” bir mahalli müzik olarak tanımlamak mümkündür.

Harput müziği fasıl geleneği içerisinde icra edilir. Makamdan makama geçilirken geçki sazı kullanılır. Umumiyetle fasıla Harput peşrevi “Paşa göçtü” ile başlanır ve buna uygun türkü ve uzun havalarla devam edilir. Harput müziğinde makam adları hemen hemen yalnızca yöreye has isimlerle anılırlar. Bu makamların büyük çoğunluğu özellikleri itibarıyla Türk müziğindeki makamlara tekabül eder. Mahalli isimlerle anılan beşeri makamı rast’a, versak hicaz’a, nevrüz karcigar’a, muhalif hüzzam’a, ibrahimiye neva ya vb. tekabül eder. Harput türkü ve şarkularını, ağır havalar, yüksek havalar, hareketli ve oynak kısımlar oluşturur.⁴

Harput musikisinde içli bir ibadetin coşkunluğu hissedilir. Bir makama başlanırken söylenen gazelerde ilahi bir çeşni vardır. Bundan sonra gelen türküler bu ilahi duyguyu dalgalandıran ve coşturan nağmelerdir. Bestelerin yarattığı manevi coşkunluk gerçekten insanı maddi alemden uzaklaştırmaya zorlar, söyleyeni ve dinleyeni bir uçuş hissi alır. Bu arada hiç bir istek ve işaret olmaksızın iç güdünün şevki ile sazın kendiliğinden ayak tutması sonunda göklere yükselen bir ezan gibi yüksek havalara, yerli tabirle “kayabaşı” hoyratlara geçilir. Bunlar dağdan dağa çarpan dik ve tiz perdeden söylenen ezgilerdir. Bilhassa dinleyen kendisini yerden göğe doğru kanatlanmak üzere olduğunu hisseder. Bu seslerin uçurucu tesiri ile saz meclisi vecit hale gelir. Artık bu vecdin ruhlarda yarattığı coşkunluk ve taşkınlık duyguların, heyecanların boşanmasına yol açar. Sazların refakatinde söylenen ve dinleyen hep bir ağızdan yani koro halinde “şıkıldam” oynak türkülere geçilir. Bu türküler yalnız ruhta değil, bedende de tepkisini gösterdiği için bu sırada veya hemen oynak türkülerini takiben aynı makamda erkek ve kadın oyunları oynanır. Gazelin Harput’ta ayrı bir yeri vardır. Harput’ta gazel, birinci perde (pes perde) ikinci perde (üst perde)

⁴ Elazığ İl Yılığını Hazırlama Tertip Komitesi 1992.

üçüncü perde (tiz perde) dördüncü perdeye (düz perde veya bağlama perdesi) diye dört perdeden söylenir. Halk arasında ise ;

- 1.Perdeye-----Başlama
- 2.Perdeye-----Aşması
- 3.Perdeye-----Çıkması
- 4.Perdeye-----Yıkması diye adlandırılır.

Her perde bir gazeli ikinci mısrası ile söylenip, diğer perdeye geçilir. Her perde değiştiğinde ara nağme yalnız tizlik bakımından değil melodi bakımından farklı nağmeler çalınır ve söylenir. ⁵

Harput Müziğini Anlatabilmek İçin Halen Faaliyette Olan Elazığ Musiki Konservatuvarının Tarihçesinden Kisaca Bahsedelim:

Elazığ Musiki Cemiyeti 1971 yılının Kasım ayında Semerciler çarşısındaki ahşap binasında yaptığı kongre sonunda resmen kurulmuş, o günkü yönetim kurulu kendi arasında iş bölümü yaparak Dr. Metin Kurtoğlu'nu başkanlığa getirmiş ve derhal çalışmalara başlamıştır. Faaliyetlerin ilk ürünü olarak halka sunulan ilk konser saray sinemasında olmuş. Konseri sunanlar 25 kişiden oluşan amatör gençlerdi. "Şef" Naci Sönmez'in çalıştırdığı bu ekipte 3 keman, 1 kanun, 4 ud, 1 tambur, 1 klarnet ve bir ritim sazdan oluşmuştur. Cemiyet semerciler çarşısındaki 2 odadan ibaret olan ahşap binada, 9(ay) faaliyet gösterdikten sonra büyük gelişme kaydetmiş ve artık buraya sığmaz olmuştu. Nihayet 1972 yılında İstasyon Caddesindeki binasına taşınmışlar ikinci ikamet yerleri yine bir ahşap bina fakat 8 odadan müteşekkildi. Bu bina da dokuz yıl faaliyette bulunarak güçlü bir yapı meydana getirmişlerdir. 1972 yılında başkanlığa Naci Sönmez'i getirmiş, onun hizmet anlayışı ve fedakârca gayretleri sonucu Cemiyet süratle büyümeye gelişmeye başlamıştır. 15 Aralık 1973 de Elazığ Musiki Konservatuvarı Demeği olarak ismini değiştirmiş ve bu isimle anılmaya başlanmıştır.

Dernek binasında keman, ud, kanun, cümbüş, tambur, klarnet ve mandolin kürsüleriyle halkın hizmetine girmiş ve burada sayısız sazende ve hanende yetiştirmiştir. Konservatuvar kendi yetiştirdiği bu elemanlar ile seri konserler vermiş, halkın büyük takdirlerine mazhar olmuştur. Türk musikisini öğretim yaygınlaştırmak ve yaşatmak amacıyla taviz vermeden çalışan Demeğe musiki ile ilgilenen halkına öğrencilere Türk müziği nazari bilgileri, ilmi bir anlayış içerisinde verilmiş ve giderek bir musiki okulu halini almış ve konservatuvar ilin göz bebeği olmuştur.

Başlangıçta klasik Türk musikisini öğretmek ve bu dalda faaliyet göstermek amacıyla kurulan konservatuvar, 1973 yılı içerisinde

⁵ Fikret Memişoğlu Harput Ahengi. İstanbul 1966 s.9-12

önce Harput musiki şubesi, sonra Türk Halk Musikisi Şubesini açmış ve teşkilatını genişletmiştir. Elazığ ilinin kendine has bir yapısı olan musikisine ait bazı eserler yetkili ve ehliyetli hocalar tarafından notaya alınmış, öğrenciler yetiştirmiş, yine bunların ürünü olarak halkma konserler sunmuştur. Keman ile kanun kürsüleri hocaları keman ve kanun metotları hazırlamışlar böylelikle bu eserler kaynak olarak öğrencilere ve ilgililerin istifadesine sunulmuştur. Konservatuarda bir merkez oluşturulmuş, bu merkeze bağlı olarak;

- *Klasik Türk Musikisi
 - *Türk Halk Musikisi
 - *Tasavvuf Musikisi
 - *Mandolin Şubesi
 - *Türk Sanat Musikisi
 - *Enstrüman Yapım Şubesi
- Faaliyetlerini yürütmektedir. ⁶

HARPUT MAKAMLARI VE SIRALANIŞI

RAST: Mendilimde kâre varla girilir. Fuzüli'nin "Ah eylediğim serv-i hiramun içündür aman ah kan ağladığım gonca-i hândânın içündür, medet aman aman aman ah aman" bunun ardından, Hacı Faik Bey'in "Nihansın dideden ey mesti nâzım" veya Tamburi Cemil Bey'in "Sebabet gitti elden" bunlardan sonra "ne mestem ne mestem" musrası ile başlayan beşeri hoyrat okunabilir. Bu hoyrattan sonra müstezaza ve mahura geçilebilir. Arkasından "İndim yarın bahçesine, kara dutun dalına" türküleri söylenir ve bu türkülerle rast faslına girilir. "Görmedim alemde bir benzerin ey güzel" şarkısıyla son bulur.

NIHAVENT: Bu fasıl rast faslına yakın olduğu için birbirinden diğerine geçmek çok kolaydır. "Üsküdüre gideriken" şarkısıyla başlanır. Arkasından Nevres'i "Bilmezdi özüm gamzene meftun imişem ben, affet zade dil hasta ciğer hünemişem ben" gazali okunur. Arkasından "Nâle-i cângâhi cânân uymuyor ne eyleyim tedbiri takdir uymuyor" şarkısı söylenir.

MAHUR : Bu makam rast makamının bir bölümüdür. Mahur makamı rast ve müstezad arasında bir makamdır. Her hangi bir gazel okunur. Gazelin bir beyitinde yarım solo ile beşeri hoyrat nağmesine yakın bir yükselişle mahur yapılır. Gazelin bu mahur kısmı müstezada çok yakındır. Rast ve Müstezad veya beşeri ile fasıl sona erer. "Mendilimde kâre var" türküsüyle mahur kapısı açılır.

HİCAZ: Bu fasıla girildiği zaman ağır ve normal bir peşrevle veya hicaz varsak ayaklarını tutan "yel eser kum savrulur" türküsüyle girilir, ardından bir gazel okunur. Arkasından "Ağam mendilin hani", "Ben ağlarım zarı zarı", "Necibemi- çiftede köşkü" türküleri okunur.

⁶ Elazığ Musiki Konservatuarı. Elazığ. 1986.s.7-10

Arada bir şirvan hoyratı da daha sonra varsak makamına geçildiği gibi varsak türküleride aralara girebilir.

SABA : Bu fasıla mevlevi peşrevi veya “gök meydanın tozu olaydım” şarkısı ile girilir. Arkasından gazel okunur. Onun arkasından “Havalandı deli gönül”, “değirmen sala benzer” türküleri okunur.

UŞAK : Bu fasıla (paşa göçtü) denilen uşak peşrevi ile girilir. Sonra “geline bak geline” arkasından gazel, ondan sonra “dere boyu düz gider” türküsü, arkasından “Ah olsun ağam ah olsun” diye başlayan bir bağrı yanık hoyratı okunur. Arkasından “al almayı daldan al”, “bu dere baştan başa elmalı bağ”, “dağlarda meşeler” türküleri okunur. Ondan sonra bayati tecnis makamlarında okunan türkülere geçilir. Bu fasıldan hüseyini ve bayati fasıllarına kolaylıkla geçilir. Üç ayak, horon, halay havaları bu fasılda yer almaktadır.

BAYATI : Hacı Hayri Bey’in “Sinemde bir tutuşmuş yanmış ocağ olaydı” türküsü ile girilir. Arkasından gazel okunur. Ondan sonra “fide hafo, nesibe” Hafız Nuri türkileri okunur. Arkasından bağrı yanık hoyratı okunur. Ondan sonra “Ahçıği yolladım, dağlar dağımdır benim, bağ altına, bahçeye indimki evleri görülüyor, kürdün kızı yün eğirir” türküsü ile fasla son verilir.

HÜSEYİNİ : Harput şarkı, türkü, uzun ve ağır havalarının %50’sini hüseyini makamı teşkil eder. Mevlevi peşrevi ile girilir. Arkasından “Bir ah çeksem karşığı dağlar yıkılır” arkasından hüseyini gazel

“Ah sana dil verdim ise yak ta harap et mi dedim,

Aman âh aman âh nâr-ı hicre ciğerim yak ta kebab et mi dedim,

Medet ey gönül ey, âh âman âman”

Gazelden sonra “karadır kaşları ferman yazdırır”. Ondan sonra hemen, hayriye, kögenk, mamoş, katip, ağam eylendi gelmedi, bu dere baştan başa, al almayı daldan al, ıgınkının dört etrafı, yoğurt koydum dolaba, saray yolu, bülbülüm bağ gezerim, geline bak geline, dersim dört dağ içinde, emine, havuzbaşının gülleri, evleri uçta yarım, dama vurdum çatmayı” türkülerinden istenilen okunur. Eminem türküsünün ayağı ile kürdi hoyrata veyahut maya veya elezbere geçilir. Bu fasıla yukarıda sayılan şarkı veya türkülerle girilir, hüseyini makamından uşak ve elezberi makamlarına kolaylıkla geçilir.

NEVRUZ : (Karcigar) bu makama Harput’ta Nevruz denir. Hüseyini, Uşak, Bayati makamları ile çok yakından ilgisi olup, birbirlerine geçişte o kadar kolaydır. “Sabahın seher vaktinde” şarkısıyla veya divan tecnis okunarak geçilir. Arkasından Fuzüli’nin;

“Âh pembe-i dağ-ı cünun icre nihândır bedenim,

Âh diri oldukça libâsım budur, ölsem kefenim medet aman ah aman”,

gazelinden sonra Tatyân’a geçildiği gibi “yarın kolunda şeve, kemer ağır kalkmuyor” türküleri söylenir. “kekliğin şeker ağlar” türküsü ile fasla son verilir.

MUHALİF : (Hüzzam) muhalif makamı Saba makamına çok yakın olduğundan birbirine geçişte o kadar kolaydır. Ayrıca acem aşîran makamına da çok yakındır. Her gazel muhalif makamıyla okunabilir. “On kere sana demedim mi sevmek dokuz yar” şarkısıyla fasıla başlanır. Fuzûlî’nin gazeli okunur. Arkasından “Burma burma dağlar çıkar dağlar dibinden” veya “gelin ağlar yaşın yaşın” türküleri söylenir. Arkasından “sürme beni, sürme beni” muhalif hoyratı takip eder. Bunun ardından “oyanı pembe canım, bu yanı pembe” türküsüyle başlanır.

ACEM AŞİRAN: Bu makam müstakil bir makamdır. Rast ve mahur makamlarının imtizacından doğar. “İndim yarın bahçesine” şarkısıyla girilir ve “beşeri hoyrat” okunur. Bunun ardından “nihansın dideden ey mest-i nâzım” şarkısı okunur. Fasıla son verilir. Ayrıca gazel okunduktan sonra müstezata geçilir.

MAHAYYER : Bu makam Uşak ve Hüseyîni makamlarının arasında yer almaktadır. Fasıla Harput’lu Hacı Hayrî Bey “Bağlarda çemen soldu” şarkısıyla girildiği gibi “aş yedim dilim yandı” şarkısıyla da girilir. Arkasından Fuzulî’den bir gazel ardından “Bir şuh-i sitemkâr beni sardı yeni derde”, “tevekte üzüm kara, yüksek minarede kandiller yanar” bu türkü ve şarkılardan sonra kesik hoyratlardan biri okunur. “al benden hoyratın ardından “iki keklük bir derede meşelidir”, “bizim dağlar” türküleriyle fasıla son verilir.

DİVAN: “Sinemde bir tutuşmuş, yanmış ocağ olaydı, “sabahnın seher vaktinde”, “geline bak geline” şarkısı da birer divan ayağı olabilir. Divan, solo şeklinde söylenir. İlk giriş pesten başlar ondan sonra az yükselir, daha sonra tiz bir çıkış yapılır. “Ben şehit-i bâdeyem dostlar, beni yâd eyleyin” gazeli okunur onun ardından türkü söylenmez. Uzun havaya geçilebilse de tecnise geçmek daha iyidir.

TECNİS: Nefis hazin bir makamdır. Divandan sonra Tecis’e geçilir. Tecnis’in Divan, Nevruz, Hüseyîni, Uşak, Müstezat makamlarıyla yakın münasebeti vardır. Tecnis’ten sonra Nevruz’dan bir gazel okunur. Tecnis’te dörtlük güfteler solo halinde söylenir. “Ah bâlâm hicran açmıştır, ağam gönlümde yara, ah bâlâm zavallı gönlümün ağam neşesi kara ey” vb...

MÜSTEZAT: Harput'ta eskiden beri sevilen ve söylenen bir bestedir. Rast ve Acemaşiran fasılları arasında sayılır. Bu makamlarda okunan herhangi bir gazelden sonra müstezata geçildiği gibi tecnis'ten sonra müstezat söylenebilir. Pertev'in meşhur gazeli söylenir.

İBRÂHİMİYE: Harput'un müstakil bir havasıdır. İbrâhimiye'nin Hüseyini, Uşak makamları ile yakından ilgisi vardır. "Aş yedim dilim yandı" türküsüyle ibrahimiyeye girilir. Fuzuli'nin "Ağam merhem koyup onarma sinemde kanlı dağı can cânım, ah söndürme öz elinle yandırdığın çırağı, medet aman aman aman hüdam aman" gazeli okunur."Odasına vardım olur mu böyle" türküleri söylenir. Bu türkülerden sonra elezbere, müstezat'a ve Maya'ya geçilir.

VERSAK: Harput havaları içinde mühim yer alır. Hicaz makamını takip eder. Versak'a Hicaz makamının hoyratı da diyenler vardır. Versak'a "Derya kenarında bir ev yapmışım", "Yel eser kum savrulur" türküleriyle girilir. "Ah balam al yanaktan alyanaktan, ah gül kokar al yanaktan anam al yanaktan, ah ağam dalda yaprak kalmadı yarama bağlamaktan" uzun havası ile son bulur.

ELEZBER: Bu makam hazin ve içli bir makamdır. Uşak makamının ardından gelir. Elezber'den kolaylıkla Maya'ya geçildiği gibi bazı yüksek tonda söylenerek ağır türkülere de geçilir. Bayati makamında söylenen "Fide, zeynep bu güzellik var mı soyunda", "aş yedim dilim yandı", "Tevekte üzüm kara türküleriyle elezberi tutarlar. Arkasından Maya'ya geçilir. "Sana dağlar, sana dağlar, karmı yağmış sana dağlar, tutaydım yar elinden çıkaydım sana dağlar" okunur.

KÜRDİ: Harput'ta rağbette olan bir makamdır. Mayadan sonra Kürdiye geçildiği gibi Katip, Dağlar dağımdır benim Türküleriyle makama girilir.

MAYALAR UZUN HAVALAR: Uzun havalar iki bölümdür. Maya ve Hoyratlar. Ayrıca Maya ve Elezber birbiriyle ikiz gibidir. Mayalara "Tevekte üzüm kara, dağlar dağımdır benim, Hafonun evi kaya başında, kalede kavun yerler, evleri görünüyor türküleriyle girilir. Ayrıca Uşak, Bayati, Hüseyini, Nevruz (Karcigar) Muhayyer makam ve fasılları arasında söylenen şarkı ve türkülerden sonra kolayca Elezbere ve Mayaya geçilir. Diğer makamlardan Mayaya geçmek usulsüzdür. Mayaya bir örnek;

Susam açmış açmaz gül ağlar
Gül dalına bülbül konmuş zar ağlar
Benim gönlüm melül mahsun kan ağlar
Canı nıdam canımdan ayrıldım.

(Tiz) Canı nıdam gülüm aman aman aman cananımdan (ey) ayrıldım...

HOYRATLAR: Hoyratlar çeşitlidir.

- a- Bayati, Uşak, Hüseyini makamları üzerine okunan şirvan hoyratıdır.
- b- Hüseyini-Bayati makamları üzerine okunan bağrıyanık hoyratı denir.
- c- Hüseyini ayağı ile okunana- Kürdili hoyrat denir.
- d- Muhayyer ayağı ile okunana kesik hoyrat denir.
- e- Rast ayağı ile okunana beşeri hoyrat denir.
- f- Muhalif ayağı ile okunana muhalif hoyrat denir.

BİBLİYOGRAFYA

- ¹ Yrd. Doç. Dr. Zülfü Güler, Harput Ağzı ; Elazığ 1992, S.3-4
- ² Fikret Memişoğlu. Harput Ahengi, İstanbul. 1966 s.171-175
- ³ Bahattin Ögel. Türk Kültür Tarihine Giriş.
- ⁴ Elazığ İl Yıllığını Hazırlama Tertip Komitesi 1992.
- ⁵ Fikret Memişoğlu Harput Ahengi. İstanbul 1966, s.9-12
- ⁶ Elazığ Musiki Konservatuarı, Elazığ. 1986, .s.7-10